

Minuuden narratiivinen rakentaminen tutkimushaastattelussa

Katariina Löfblom

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstrakti

Käsittelen tässä artikkelissa minäkäsityksen rakentumista haastattelutilanteessa tukeutuen George Herbert Meadin dynaamiseen ja vuorovaikutuksen merkitystä korostavaan käsitykseen minuudesta. Mead korostaa minäteoriassaan yksilön kykyä ottaa erilaisia perspektiivejä suhteessa omaan itseensä ja toimintaansa sekä ajallista etäisyyttä kokevan minän ja itsestä kertovan minän välillä. Meadin minäkäsityksessä dialogisuutta ja prosessinomaisuutta kuvaavat minuuden eri olomuotojen välinen dynamiikka. Minuuden kehittyminen kytkeytyy jaetun kielen ja mielen rakentumiseen. Narratiivisen lähestymistavan mukaan ihmisen elämää ja itseyyttä voidaan hahmottaa kehittyvänä kertomuksena. Prosessitulkinta minuuden rakentumisesta narratiivisessa tutkimuksessa korostaa yhtenäiseksi oletetun minätarinan sijaan tilanteisesti kehittyvää tunnetta ja käsitystä minuudesta sekä toisten merkitystä kerrontaa rakentavina tekijöinä. Yhtenäisen tarinan hahmottamisen sijaan tuon tässä artikkelissa esille kerronnan moninaisuutta ja muovautuvuutta tutkimushaastattelussa, jota analysoin Meadin dialogisen minuuden rakennetta kuvaavan teorian avulla. Meadin tulkinta myös haastaa käsitykset koherentista minätarinasta korostamalla minuuden muovautuvuutta suhteessa ympäristöön. Osoitan esimerkkien avulla, miten Meadin teoriaa soveltaen on mahdollista analysoida puhetilanteessa kehkeytyvää minuutta narratiivisesta näkökulmasta. Artikkelini tarjoaa myös prosessiteorioille metodologisen ja empiirisen sovelluksen, josta voi löytää yhtymäkohtia asemoinnin teoriaan. Käytän artikkelissa nuorten kouluvalintoja koskevaa puhetta havainnollistaakseni analyysiä ja minäkäsityksen rakentumista ajallisesti, sosiaalisesti ja kontekstuaalisesti.

ASIASANAT: dialogi, metodologia, narratiivi, vuorovaikutus

Johdanto

Narratiivinen lähestymistapa on tullut yhä suosittumaksi niin yhteiskuntatieteellisissä kuin kasvatustieteellisissä tutkimuksissa (esim. Clandinin & Rosiek 2007; Hyvärinen 2016). Kiinnostusta erilaisia tarinoita kohtaan on vahvistanut

tunteiden ja kokemusten merkityksiä käsittelevän tutkimuksen lisääntyminen (Eronen 2012; Näre 1999). On puhuttu narratiivisesta käänteestä, johon myös tunteiden ja kokemusten merkitysten korostuminen tutkimuksissa on vaikuttanut. Yhteiskuntatieteilijöiden kiinnostusta tarinoita

kohtaan selittää niiden kyky välittää tunteita sekä kokemusten merkityksiä (Heikkilä, Huttunen & Kaakkori 1999). Tarinallisuus on aineistossa keskeisessä asemassa, kun selvitetään ihmisten tapoja kuvata elämäänsä ja erilaisille tapahtumille annettuja merkityksiä. Toisaalta kertomukset luovat tunteiden kokemisen ja jakamisen malleja, joita yksilöt omaksuvat omaan kerrontaansa. Tämän artikkelin tarkoituksena on esittää yksi menetelmällinen sovellus, joka yhdistää narratiivisen lähestymistavan minuuden muodostamisen prosessitulkintaan. Minuus rakentuu kerronnassa ja se tulee näkyväksi tapahtumakulkujen tulkinnoissa. Minuuden pysyvän tulkinna ja kokemisen sijaan tuon esille muutoksellisuutta ja tulkintojen rakentumista aikaisempien tulkintojen muodostamalle pohjalle. George Herbert Meadin teoria voidaan ymmärtää prosessiteoriaksi, koska se kuvaa muutosta ja muutoksen mekanismia; tietoisuuden ja minuuden rakentumista erilaisissa vuorovaikutussuhteissa.

Emotionaalinen ja narratiivinen käänne liittyvät laajempaan tieteiden kentällä tapahtuneeseen muutokseen, kuten feministiseen tieteenkriittikiin, postmodernismiin ja poststrukturalismiin (Bochner 2012; Bruner 1991; Jensen 1990; Liebllich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998). Kriittikki on suuntautunut tieteen tekemisen käytäntöihin, menetelmällisiin ratkaisuihin, tiedon tuottamisen prosesseihin ja objektiivisuuden ihanteeseen (Clandinin & Rosiek 2007; Pinnegar & Daynes 2007). Tieteen kehitykseen ja valtaan kytkeytyvät keskustelut ovat nostaneet esille tieteen poliittisuuden (Foucault 2005) ja synnyttäneet tutkijoiden keskuudessa pyrkimystä autenttisten tarinoiden ja kokemisen tapojen tavoittamiseen. Samalla nämä keskustelut ovat herättäneet kysymyksen kokemusten ja tulkintojen välittyneisyydestä. Tutkijoiden katse on tieteen kentällä kääntynyt yksilöiden elämään, merkityksenantoprosesseihin ja kokemuksiin (Giddens 1991) sekä kokemusta muokkaaviin diskursiivisiin prosesseihin (Alhanen 2007; Foucault 2010).

Sosiologisissa ja yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa on tarkasteltu narratiivista lähestymistapaa soveltaen toteutuneiden tapahtumakulkujen tarinallisia tulkintoja ja tarinankerrontaa eli sitä, miten ihmiset kuvaavat kokemansa ja millaisia malleja he käyttävät kertoessaan kokemastaan (Hänninen 1999; Hänninen & Koski-Jännes 2010). Kokonaisten juonellisten tarinoiden analysoinnin sijaan suosittu lähestymistavan sovellusalue on keskustelujen analyysi (Hyvärinen, Hatavara & Rautajoki 2019). Tarinallisen lähestymistavan soveltaminen tarkoittaa tällöin pienten tarinoiden ”lukemista” aineistosta, joka itsessään ei ole tarinan muodossa, eli ajallisesti etenevänä tapahtumakuvauksena, tai jonkin juonen ympärille rakentuvana tarinana (Bamberg 2008; Bamberg & Georgeakopoulou 2008; Freeman 2010). Tarinat voidaan hahmottaa myös muuttuvina ja ristiriitaisina (Hyvärinen ym. 2019; Hänninen & Koski-Jännes 2010; Tamboukou 2008). Samasta aiheesta voidaan kertoa erilaisissa tilanteissa eri tavalla, asioiden tulkinnat voivat muuttua ja aikaisemmin esitettyä voidaan jatkaa. Myös identiteettikerronta voidaan eheän kertomuksen sijaan tulkita tilanteiseksi ja muovautuvaksi.

Yksilöiden tarinat muodostuvat suhteessa narratiiviseen ympäristöön (Gubrium & Holstein 2010, 247). Yhteiskunnallisesti jaetut tarinat ikään kuin valuvat yksilöllisiin tarinoihin ja luovat kehyksiä niiden muodostamiselle (Pless 2014). Kerrontaa ohjaavat sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvät kontrolloivat tekijät, kuten roolit ja normit (Gubrium & Holstein 2010, 261–262). Rakentaessaan minuuttaan ja kertoessaan omasta elämästään haastateltava suhteuttaa asioita toisiinsa ja muokkaa kerrontaa itseään kuunnellen ja muita tarkkaillen.

Analysoin tässä artikkelissa haastattelutilanteessa syntyvää minäkerrontaa sellaisena itsestä kertomisen tapana, jossa suhde itseen on dialoginen ja tilanteisesti kerronnan hetkellä rakentuva.

Kertoessaan itsestään ja tekemistään päätöksistä, yksilö ottaa huomioon tilanteen ja tilan (vrt. Kilian & Wolf 2016,1). Ensimmäiseksi nostan esille nuorten haastatteluissa käyttämiä itseän suhteessa olemisen tapoja tukeutuen Meadin (1967) minuuden erilaisia olomuotoja (*phases of the self*)¹ kuvaaviin käsitteisiin. Käsittelem sitä, miten haastattelutilanteessa yksilö tietoisesti kuvaa itseään erilaisista näkökulmista ja asettaa itsensä ja toimintansa tarkastelun kohteeksi. Suhde itseän tulee esille siinä, miten yksilö kuvaa tulevaisuuttaan (Prince 2014), miten hän kertoo muistavansa itsensä ja kuvittelee itsensä toimimassa erilaisissa tilanteissa (Burkitt 2012, 466). Toiseksi kuvaan, miten minäpuhetta voidaan analysoida Meadin käsitteiden avulla narratiivisesti. Meadin käsitys minuudesta sopii tähän tarkoitukseen hyvin, koska hän korosti ajattelun ja kielen yhteyttä tietoisuuden kehittämisessä ja ihmisen kykyä luoda suhde itseän kielen avulla. Näin ajatellen minuus on itselle ja muille kerrottu. Puheessa minuus muovautuu erilaisiin paikkoihin ja asemiin sijoittamisen tuloksena, tarinana ja ymmärryksenä itsestä. Artikkelini lopussa tarkastelen Meadin minäkäsityksen metodologia merkityksiä.

Pragmatistifilosofi Mead ei kirjoittanut narratiivisesta minäkäsitystä tai identiteetistä näitä käsitteitä käyttäen. Hän toi kuitenkin selkeästi esille ajatuksen, että ihminen ajatellessaan ikään kuin keskustelee itsensä kanssa ja on dialogissa menneisyyden minänsä (*me*) kanssa ja rakentaa yhteyksiä minän eri olomuotojen välille aktuaalisessa hetkessä (Kilpinen 2008; Mead 1967). Meadin (1967) mukaan mielen sisäinen keskustelu itsen kanssa edellyttää toista ja yhteisen kielen muodostumista. Toisen perspektiivin omaksuminen

mahdollistaa yhteisten merkitysten rakentumisen ja itseksi tuleminen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Toinen henkilö kuuntelijana ja keskusteluun osallistujana tuottaa aktiivisesti ainesta minuuden rakentamiseen luomalla kertovan kanssa yhteisiä merkityksiä ja reagoimalla esitettyihin asioihin ja eleisiin. Merkitys on yhteistyön tuottamaa ja näin myös on käsitys itsestä (Biesta 1994, 315; Mead 1967). Haastattelukeskustelu soveltuu tästä syystä Meadin teorian soveltamiseen ja minuuden rakentumisen vuorovaikutuksellisuuden esille nostamiseen. Tietoinen käsitys ja kokemus itsestä on aikaisempien kokemusten ja itsearviointien koostama merkityskokonaisuus.

Meadin käsitys itseystestä ja sen narratiivinen tulkinta

Klassisen pragmatismen edustajana Meadin minäkäsitys perustuu toimintaan, ja hän ymmärtää myös puheen toimintana (Joas 1990; Kilpinen 2008, 102; Mead 1936, 344–345). Toiminta määrittää asioille annettuja merkityksiä. Toiminnan tuottama palaute on merkitys, jonka mukaan yksilö oppii tuntemaan itsensä ja ohjaa toimintaansa uudessa tilanteessa. Meadin ajattelu on näin teologista. Hänen mukaansa tapa olla maailmassa on suuntautua ja olla suhteessa erilaisiin asioihin. Mieli on sosiaalisesti muodostunut ja se muovaa sitä, miten yksilöt toimivat ja ymmärtävät maailman. (Mead 1967; 1936.)

Mead tarkastelee minuutta (*self*) itsetietoisuutena ja erityisenä ajatuksena. Meadin minuutta koskeva teoretisointi perustuu oletukseen yksilöiden sosiaalisesta luonteesta, mikä on hänen mukaansa edellytys itsetietoisuuden ja reflektiivisyyden kehittymiselle (Wiley 2006, 6–8). Minuus perustuu toisen olemassaoloon (Mead 1925, 262). Ne tavat, joilla muut toimijat reagoivat yksilön toimintaan, tuottavat käsityksen itsestä. Kyky asettua toisen osaan ja tarkastella omaa toimintaa hänen näkökulmastaan on oman toiminnan merkityk-

1 Käytän artikkelissani Erkki Kilpisen (2008) käännöksiä Meadin teoriassa esiintyvälle minän osatekijöille, jotka paremmin kuin käsitteet objektiminä ja subjektiminä tuovat esille minuuden muodostuksen prosessin-omaisuutta.

sen muovautumisessa keskeisessä asemassa. Käsitys itsestä on näin eri näkökulmista ja itseen suuntautumisista muodostettu kokonaisuus.

Dialogisen minuuden ajatus tarkoittaa minuuden muovautuvuutta. Meadin minuutta koskevan lähestymistavan dialogisuus tulee hyvin esille minän eri olomuotojen suhteessa. Mead jakaa minuuden (*self*) kahteen keskenään jatkuvasti keskustelemaan osapuoleen. Vuoropuhelu minän eri olomuotojen välillä on suureksi osaksi tiedostamatonta. Nämä minuuden eri osapuolet tai olomuodot (*phases of self*) ovat ennustamaton ja intentionaalinen *I* ja toimijan asenteissa esille tuleva jäsenyys yhteisöstä ja sen odotuksista eli *me*. Minän olomuodot ovat ajallisen hetken mukaan toisistaan eroavia siten, että *I* edustaa tilanteessa toimivaa minuutta, kun taas *me* minän olomuotona on yksilön muodostama käsitys itsestä toimivana henkilönä. Tällöin yksilö ottaa itsensä tarkastelun kohteeksi. Tämä arvio omasta toiminnasta ja itsestä näkyy taas seuraavassa hetkessä aktualisoituvana *I*-minän olomuodossa. *I*-olomuoto reagoi seuraavassa hetkessä vastauksena *me*-minämuodolle (Kilpinen 2008, 107; Mead 1967, 174–178). Minän eri olomuodot kuvaavat yksilön suhdetta omaan toimintaansa ja tietoisuuden erilaisia tasoja toiminnan organisoinnissa. Meadin minuuden kehitystä koskevassa teoriassa yleistetyn toisen käsite (*the generalized other*) kuvaa niiden toimijoiden joukkoa, joiden voi ajatella vaikuttavan siihen, millaisena minää arvioidaan. Yleistetyt toiset ovat näiden ihmisten muodostama edustus yksilön mielessä ja se ohjaa hänen toimintaansa (Gronow 2008; Mead 1967, 153–156).

Mead ymmärtää minuuden kehämäisenä palauttejärjestelmänä. Hänen mukaansa minuuden kehittymisen kannalta oleellista on yksilön kyky ottaa itseensä etäisyyttä ja tarkastella itseään toisen näkökulmasta. Minän eri olomuodot mahdollistavat tietoisesta vastuullisuuden ja uuden kokemisen

(Mead 1967, 178). Kuuloaistin merkitys korostuu tärkeänä tekijänä itsetietoisuuden kehittymisessä sekä itsen ja toisen ymmärtämisessä, sillä puheeseen yksilöt saavat sen saman ärsykkeen itselleen samanaikaisesti kuin minkä antavat toiselle. Puhe synnyttää sanojassa samanlaista orientoitumista kuin puhujan on tarkoitus saada aikaan toisessa (Mead 1925, 271). Kun yksilö puhuu, hän on myös vastaanottaja samassa hetkessä kuin henkilö, jolle puhe on suunnattu. (Mead 1967, 160–164; Mead 1936, 375–379). Tämä tuottaa uusia oivalluksen mahdollisuuksia, jotka rakentuvat aktuaalisessa puheen kuulemisen ja tuottamisen tilanteessa. Keskustellessaan ihmiset voivat yllättyä omista sanoistaan; tulla sanoneeksi ja ajatelleeksi jotain sellaista, mitä eivät osanneet ennakoida.

Teemahaastattelut narratiivisen tutkimuksen kohteina

Lähtökohtanani on, että haastattelutilanteessa sosiaalisen toiminnan muotoa tulkitaan ja merkityksiä luodaan vastavuoroisesti. Vastauksia muokataan toisen reagoitien perusteella ja niitä ennakoiden (Biesta 1994, 315; Mead 1967). Haastattelutilanteessa haastateltava puhuu myös itselleen ja arvioi ääneen esimerkiksi tekemiänsä valintoja ja suunnitelmiansa sekä tuo esille tunteitaan. Suhde itseen, tilanteeseen ja erilaisiin asioihin välittyy keskusteluun (Burkitt 2012, 469–471). Judith Butlerin (2006) mukaan identiteetti rakentuu performatiivisesti erilaisissa minuuden esityksissä. Haastattelutilanne on tulkittavissa ääneen puhutuksi itsereflektioksi tai sen performanssiksi. Esitys rakentaa itseyyttä, todentaa sitä (Butler 2006). Puhuessaan itsestään ja muistelllessaan mennyttä haastateltava tekee identiteettityötä. Hän esittää tietoisesti tarinoita itsestään ja kuvaa suhdettaan erilaisiin asioihin. Tuon tässä artikkelissa aineistositaattien avulla esille, miten suhdetta itseen rakennetaan haastattelussa ja miten Meadin minäkäsityksen avulla on mahdollista narratiivisessa tutkimuksessa analysoida suhdet-

ta itseen dialogisena prosessina. Meadin teoriasta voidaan etsiä yhtymäkohtia asemointiteoriaan, sillä itsestä kertomisen tilanteet ovat asemoitumista itseen, tilanteeseen sekä suhteessa oman elämän tapahtumiin ja ihmisiin (ks. Hyvärinen ym. 2019, 21–22).

Haastattelussa kerronta on sidottu kertojan näkökulmaan ja aikaisempiin kokemuksiin. Vastavasti kerrotun tulkinta on kiinnittynyt tulkitsijan asemaan, aikaisempiin kokemuksiin ja tavoitteisiin. Haastatteluaineisto on tässä mielessä moniäänistä ja sillä on moninaisia yleisöjä. Kerronnan voi olettaa olevan suunnattu jollekin vastaanottajalle, joka voi olla niin haastattelija haastattelutilanteessa kuin anonyymi laajempi yleisö (ks. Bakhtin 1986; Erkkilä 2008, 206). Kerronnan hetkellä saattavat kuuntelevan yleisön representaatiot vaihdella kertojan mielessä tilannekohtaisesti. Erilaiset teemat aktualisoivat erilaisia yleisöjä tai kuulijoiden representaatioita keskustelijoiden mielissä. Tätä yllätyksellisyyttä kuvaa myös Meadin erottelu *I ja me* minän olomuotojen välillä (Mead 1967, 173–176).

Tutkimusaineisto ja analyysitapa

Käytän tässä artikkelissa katkelmia nuorten haastatteluaineistosta havainnollistaakseni sitä, miten nuoret rakentavat minäsuhdetta keskustelussa. Tutkimukseni nuoret ovat koulutusurallaan siirtymävaiheessa. He ovat joko peruskoulun päättäviä tai lukion viimeisten luokkien oppilaita. Tein haastattelut vuosina 2014–2016 koulujen tiloissa. Olen yhdistänyt narratiivisen elämäkerrallisen haastattelumetodin periaatteita teemahaastatteluun. Tätä haastattelumetodia soveltavassa tutkimuksessa tavoitteena on antaa tilaa haastateltavan omaa elämää koskevalle kerronnalle (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005). Oletukseni on, että yhtenäisen tarinan sijaan on olemassa erilaisia minuuden merkityksellistämisen konteksteja ja niissä avautuvia minuuden muokkautumisen ja

kertomisen mahdollisuuksia (ks. Goffman 1971). Tällainen on myös tutkimushaastattelutilanne (Gubrium & Holstein 2010, 247, 250). Gubrium ja Holstein (2010, 256–257) käyttävät narratiivisen kontrollin käsitettä kuvaamaan institutionaalisia ja vuorovaikutukseen liittyviä tapoja, joilla keskustelua rajataan ja ohjataan. Haastattelun aluksi pyysin nuoria kuvaamaan itseään, kotipaikkaansa, perhettään ja harrastuksiaan siten kuin he esittelisivät itseänsä uudelle kirjekaverille, Facebook-ystävälle tai aloittaisivat omasta elämästä kertovan kirjan. Nuoret kuitenkin reagoivat hyvin eri tavalla tähän pyyntöön (ks. Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 212–218; Miettinen 2006). Toiset nuoret kokivat vaikeaksi kertoa omasta elämästä omin sanoin ja toivoivat, että esittäisin heille suoremmin kysymyksiä, joihin voisivat vastata. Oma lähestymistapani haastattelutilanteeseen on sen vuorovaikutteisuutta korostava (Holstein & Gubrium 2003). Haastattelijana minulla oli keskusteluissa aktiivinen rooli. Esitin tarkentavia kysymyksiä haastattelun aikana. Teemat käsittelevät nuorten koulutusuraa, kokemuksia koulusta, tulevaisuudensuunnitelmia ja kotipaikkakunnalle kiinnittymistä. Haastatteluissa nuoret sekä tarkastelevat menneitä kokemuksia ja valintatilanteita että arvioivat suhtautumistaan kouluun nykyisyydestä käsin, kun taas osa nuorten kertomista urasuunnitelmista merkitsevät valintoja tulevaisuudessa. Tulevaisuudensuunnitelmat ovat kuitenkin ankkuroituneet nykyiseen elämään ja aikaisempiin kokemuksiin (Aaltonen 2012; Prince 2014; Reay & Lucey 2003; Rönnlund, Rosvall & Johansson 2017).

Olen valinnut tämän artikkelin aineistopätkät niiden minäkerrontaa ja narratiivisuutta eri tavoin esille tuovien ominaisuuksien perusteella. Etsin esimerkkihaastatteluista kohtia, joissa nuori puhuu itsestään ja tekemistään valinnoista takautuvasti ja toisaalta suuntautuen tulevaisuuteen. Näin on mahdollista analysoida, miten minän eri olomuodot tulevat puheessa esille ja miten

minän olomuotoja tarkastelemalla nuorten suhdetta itseen voidaan tutkia minuuden rakentumisen prosessina. Minäkerronnan määrä vaihtelee yksittäisessä haastattelussa ja eri haastateltujen välillä. Aineistositaintien avulla havainnollistan minän rakentumista käyttäen analyysissä Meadin teorian minän eri olomuotoja kuvaavia nimityksiä (*I* ja *me*) ja yleistetyn toisen käsitettä.

Dialogit minän eri olomuotojen välillä

Keskustellessaan muiden kanssa ihmiset keskustelevalt myös itsensä kanssa. Meadin käsitteitä soveltaen haastattelutilanteessa puhuu minän olomuodoista *I* ja hän puhuu *me*:stä. Alla olevassa esimerkissä haastateltava tuo esille muiden ihmisten merkitystä päätöksenteossa ja sitä, miten hän puhuu itsestään menneisyyden hahmona (*me*) ja toisaalta suuntaa omaa toimintaansa asemoimalla itsensä *sinän* rooliin. Tällainen yksikön toisen persoonan avoin käyttö on yleistävää ja mahdollistaa samaistumisen. Puhetta ei ole yksiselitteisesti rajattu yhteen ihmiseen, vaan sanaa ”*sinä*” käytetään passiivin asemesta. *Sinä*-muoto voidaan ymmärtää nollapersoonassa esitetyksi olettamuksesi siitä, miten kyseisessä tilanteessa olisi rationaalista toimia. Impersonaalin tarkoituksena on tekijän häivyttäminen (Kelomäki 2019; Uusitupa 2017; ks. Forsberg & Uusitupa 2020.) Seuraavassa sitaatissa tulee esille, että nuori käyttää avointa *sinä*-muotoa perustellessaan omaa ammatinvalintaansa. *Sinä*-muodossa tapahtuva omaa toimintaa ja tavoitteita esittelevä puhe on tiedostetusti omia tavoitteita yhteisiin arvostuksiin suhteuttavaa, kun taas *minä*-muodossa tapahtuva kerronta liittyy toteutuneeseen omaan toimintaan. Otteessa nuoren minäkuvaus (*me*) suuntaa tulevan minän pohdintaa.

H: Ei, ei mulla silleen esikuvia. Se on niinku... Mun veli on mulle esikuva, mutt mun veli ei oo ollo ylipistossa vielä siin vaiheessa, kun mä oon

niinku ees miettiny näitä asioita, ett tota... Mä en tiedä, mikä siin ois sitt vaikuttanu. Mä oon hirveen kunnianhimoinen ihminen ja [X :ään] on vaikea päästä. Se ammatti, siin sä saat tehdä hirveesti töitä sen työn eteen ja sitt kumminkin saat siitä hyvä korvauksenkin, niin sitt se on niinku nostanu sen kiinnostusta ja sitt ne on vielä semmosia asioita, mitkä sua ittee kiinnostaa. (HP SL1)

Sitaatissa nuori kertoo veljen merkityksestä itselle esikuvana, mutta samalla hän toteaa, että veljen esimerkillä ei ole ollut vaikutusta hänen koulutautumista koskeviin päätöksiinsä. Tämä johtuu siitä, että haastateltava on aloittanut ammattia koskevat pohdinnat varhain ennen kuin veljen opiskelut olivat alkaneet. Hän ei esimerkiksi oleta, että sisarukset jakaisivat suunnitelmiaan keskenään, millä taas saattaisi olla merkitystä mahdollisten tulevaisuuksien luomisessa. Sen sijaan nuori nostaa esille toiveammatin statuksen ja vaativan ammatin edellyttämän sitoutumisen tavoitteelliseen työskentelyyn. Hän kuvaa itsellä olevan sellaisia ominaisuuksia, joita ammatissa toimiminen edellyttää. Toiveammattia kuvataan etäännytetysti ammattiharjoittajan tilannetta esitellen ja ammatin tuomia etuja ja arvostusta korostaen. Aktiivisen toimijan ilmaisemisen sijaan nuori käyttää *sinä*-muotoa nollapersoonaan viitaten käsitellessään itselleen ajattelemaansa ammattia ja ottaa näin etäisyyttä itseensä.

Tarinat itsestä ovat itseymmärrystä ilmentäviä. Samalla ne ovat itsen representaatioita. Kerronta kuvaa tulkittua olemista ja omaa suhdetta erilaisiin arvoihin ja päämääriin. Edellä olevassa esimerkissä haastateltava kuvaa itseään kunnianhimoisena ja määrätietoisena. Hän kertoo jo kauan tienneensä, mitä haluaa, eikä koe esikuvien vaikuttaneen omaan päätökseensä. Hän kuvaa valintojaan varmoina ja itselle sopivina, korostaen halukkuuttaan käyttää paljon aikaa tavoitteensa saavuttamiseksi sekä päätöksensä itsenäisyyttä. Hänen kuvauksensa tulevaisuudestaan tekee

häneistä myös haastatteluhetkessä itsevarman ja uraorientoituneen. Haaveen pitkäaikaisuudella puhuja korostaa sitä, että päätös ei ole syntynyt sattumalta. Pitkäaikaisuus taas luo kuvaa minuuden vakaudesta ja kypsymisestä. Minä-muodossa esitetty kuvaus muuttuu sinä-muotoon, kun nuori pohtii millainen asema ja ammatti hänelle sopivat. Puheessa tulee esille yhteisön erilaisia ammatteja koskevia arvostuskriteerejä ja vaikeasti tavoitettavan asian arvo omaa toimintaa ohjaavana asiana (ks. Prince 2014). Nuori näkee itsensä yhteiskunnallisesti merkittävässä, kiireisessä ja intensiivisessä työssä hyvää palkkaa saavana menestyjänä. Tiettyyn asemaan itsensä asettaminen ja itsen tarkastelu esimerkkinä, tuo esille Meadin yleistetyn toisen merkityksen odotuksia rakentavana tekijänä ja sen, että asema on myös toisen saavutettavissa. Puhe kuvaa toisen asemaan asettumista ja itsen tarkastelua tästä käsin. Puheessaan nuori ei anna kunniaa valinnoistaan toisille, mutta nostaa kuitenkin esille omista opinnoissaan edenneen veljen ja hänen sosiaalisiin verkostoihinsa liittyvän tietämyksen.

Seuraavassa katkelmassa minäkäsityksen prosessinomaista muodostumista tuovat esille nuoren pohdinnat ammatinvalinnasta ja opiskelusuunnan vaiheittaisesta hahmottumisesta ja epävarmuudesta, joka kehkeytyvään minuuteen liittyy. Nuori kuvaa itseään henkilönä, jolle käsitys itselle hyvästä vaihtoehdosta on lukion aikana selkiytynyt, vaikka peruskoulun päättyessä hän ei tiennyt, mihin ammattiin sopisi. Toiveammatit ovat kouluvuosien aikana vaihtuneet useasti.

K: Joo. Mites sitten toi siirtyminen tänne lukioon, miten se on nyt tuntunut ja, jos sä mietit sitä koulu-aikaa ennen lukioo ja tätä niin, mitä sä ajattelet siitä?

H: No on se silleen hyvä vaihtoehto, koska en mä tienny ysillä yhtään, että mitä mä haluan vielä tai silleen oli niinku, ehkä joku aavistus, mutta sitten en mä niinku osannu kuvitella itteeni niinku heti

johonkin työhön niinku, mikä on se sana, erikoistumassa [K: Niin] et joku niinku kampaaja tai tämmönen. En mä niinku pystynyt kuvitteleen itteeni K: niin, että sulla ois selkeetä ajatusta, [H: Niin] että mä haluan olla tuollainen

H: niin eikä mulla, eikä mulla ollu sinänsä mitään ku-, niinku kuvaa ittestäni jossain yliopiston penkilläkään, et mut sitt nyt, nyt. Et oli hyvä, että mä tulin lukioon, koska nyt mä sain niinku kolme vuotta lisää aikaa niinku miettiä. Nyt mä niinku oon ruvettu, tai mä oon miettinyt lentoemäntää ja sitt sekkin on vähän mennyt. Ja nyt mä oon niinku aika hyvin siinä päätöksessä, että mä menen lukion jälkeen tohon ammattipo-, eiku lukiopohjaseen ammattikouluun tonne pieneläinohitajaks tai silleen, et mä tykkään eläimistä, tykkään tosi paljon, niin mä haluaisin tehdä niitten kanssa jottain ja oon ollu sellasta pientä haavetta pie-, niinku pienestä pitäen, et ois joku lääkäri tai joku tämmönen, mutt mulla ei oo fysiikka eikä matikka päätä siihen, niin, ett sitt vois niinku kiertää sen eläintenhoitaja puolelta. (HTSL3)

Puheessaan nuori kuvaa katkosta minän ja tulevaisuuteen sijoittuvan minän välille. Hän kertoo, miten on yrittänyt sovittaa erilaisia ammatti-identiteettejä itseensä eli Meadin käsitteitä käyttäen minän *me*-olomuotoon, mutta tähän sopivaa ammattia on ollut vaikea löytää. Nuori muistaa itsensä päätöksentekohetkellä sellaiseksi, joka ei ”tienny ysillä yhtään, että mitä mä haluan vielä”. Hän kuitenkin ajattelee, että hänellä oli jokin aavistus, jonka hän myöhemmin puheessaan ilmaisee. Sitaatin loppuosassa nuori tuo esille uudelleen mieleensä palautuneen toivealan, työskentelyn eläinten parissa. Tässä tulevaisuudenkuvassa yhdistyvät aikaisemmat käsitykset itsestä ja pienestä pitäen ollut ajatus itselle sopivasta ammatista eläinten parantajana ja auttajana nyt uudelleen muotoutuneena. Prosessoinnin tuloksena muodostettu toiveammatti on sellainen, johon aikaisempi kokemus itsestä (*me*) ja kuviteltu minä tulevaisuudessa yhtyvät. Nuoren itselleen

visioima positio on sellainen, joka kuuluu hänen näköpiiriinsä (vrt. Hodkinson & Sparkes 1997). Samalla nuori rakentaa selvemmin kuvaa itsestään kertomalla, missä hän on huono ja millaiset asiat ovat häntä aina kiinnostaneet ja mitkä asiat estäneet tavoittelemasta asiaa, kuten osaamattomuus matemaattisissa oppiaineissa. Aina-sanankäyttäminen korostaa mainitun asian pysyvyyttä ja ajatuksen alkuperäisyyttä.

Haastattelun edetessä nuoren asennoituminen itsen muuttuu ja hän löytää tukea ammattia koskeville pohdinnoille menneisyydestään ja kiinnostuksenkohteistaan. Selkiytymättömästä erilaisten ammattien sopimattomuutta itselle kuvanneesta kerronnasta kehittyi kuvaus aikaisemman haaveen yhteydestä ammatinvalintaan. Kuvauksessa minän eri kerrostumat tulevat esille minuuden kuvauksen muuttumisina. Varmuus ja epävarmuus vuorottelevat; käsitykset vaihtuvat ajallisen etäisyyden muuttuessa kerrotun ja kerrotavan välillä. Ammatin valintaa koskeva pohdinta tuo hyvin esille itsen tietoista esittämistä ja toisaalta empivää ja erilaisten ammattien sopimattomuutta ja puheen aikana tapahtuvaa uudelleen sovittamista. Meadin (1967) ajattelua minuudesta haastatteluun soveltaen oletan, että luonnehdinnat itsestä vaikuttavat siihen, miten asenne itsen muokkautuu itse kerrontatilanteessa.

Kehkeytyvän minuuden reflektiivinen tavoittamattomuus

Meadin reflektiivisen minäkäsityksen mukaan *me*-olomuodon representaatiota on takautuva kuvaus itsestä ja omista suunnitelmista. Kehkeytyvän minän kuvittelemisen taas on arvioidun minuuden sijoittamista kuviteltuun tulevaisuuteen ja siellä mietittyyn positioon. Kehkeytyvän minän voi ajatella ilmentävän niitä asioita, joita yksilö tavoittelee ja millaiseksi hän haluaa tulla. Alla olevassa katkelmassa nuori kuvaa itseänsä

(*me*-olomuoto) henkilöksi, jolle on tärkeätä olla hyvä siinä, mitä haluaa tehdä. Peruskoulun päätyessä hänellä ei kuitenkaan ollut selvää kuvaa siitä, mihin hän haluaisi ryhtyä, joten lukio oli hänelle hyvä vaihtoehto, koska hän oli hyvä koulussa. Lukio on hänen mukaansa hyvä vaihtoehto myös siksi, että siellä saa parempaa tietoa ja voi kehittyä ihmisenä. Hän kertoo suhtautuvansa oppimiseen myönteisesti ja haluavansa olla hyvä. Sopeutuminen itselle liian alhaisena pitämäänsä vaatimustasoon on uhka, jonka hän haluaa välttää valitsemalla lukion. Mukautuminen alempaan vaatimustasoon, mikä nuorelle merkitsee tässä ammatillisen vaihtoehdon valintaa, olisi ollut omassa toiminnassa tapahtuva muutos, jonka hän haluaa välttää.

Nuori pitää ongelmana omaa sopeutuvaisuuttaan ja toisaalta tämän kanssa ristiriidassa olevia omia tulevaisuudentavoitteitaan. Nuori asettaa puheessa hahmottuvat tulevaisuudensuunnat suhteeseen minän *me*-olomuodon kanssa, jonka nuori arvioi paremmin sopivan lukiokoulutuksen tarjoamiin jatkokoulutusnäkyymiin kuin ammatillisen koulutuksen uranäkymiin. Oman päätöksen merkitystä nuori korostaa ilmaisemalla, että on hän aina ajatellut menevänsä lukioon ja lisää, että lukio tarjoaa ammatillista koulutusta paremmin mahdollisuuksia osoittaa muille, että on hyvä jossakin.

Nuoren puhe tuo esille reflektiivistä pohdintaa oman toiminnan suhteuttamista kuviteltuihin muihin toimijoihin erilaisissa oppilaitoksissa. Kerronnassa suhde itsen tulee esille ymmärtävänä ja paikoin itseironisena tyylinä. Kuvaessaan tulevaisuuden minäänsä hän kuitenkin muodostaa sen nykyisen minän (*I*-olomuoto) prosessoimana. Nykyisellä minällä ei ole pääsyä kuvitellussa tulevaisuudessa toimivan minän kokemusmaailmaan; siihen, miten kokemuksellinen tila tuolloin määritetty ja asiat merkityksellistyvät. Nuori tuo esille yhteisön nuoren toimintaa

ja tavoitteita muokkaavan voiman. Sopeutuminen yhteisöön, kuten opiskelukavereiden näkemyksiin ja koulun kulttuuriin, voi muuttaa myös omia tavoitteita. Nuori toteaa, että vastoin omaa tahtoa ei tulisi valita omaa koulutusalaan ja näin kuvaavaksi lukiovalintaansa järkevänä vastakohtana tyhmälle valinnalle.

K: Sä sanoit, että sä oot aina halunnu lukioon. Mietits sä missään vaiheessa tota ammattikouluun menoo?

H: Mä vähän ajattelin sitä niinku mä oon aina sillä tavalla halunnu just, ku mä oon ollu hyvä, hyvä koulussa, noin ni sillä lailla aika itsestään selvä valinta silleen, mut mun mielestä siitä, vaiks on hyvä koulu niin, ett jos haluu tehdä jotain niinku muuta esim haluu tulla mekaanikoks tai silleen, ni kan-, pitäis mennä kenen, ett, jos sä olet hyvä lukemaan se on vaan bonusta, mut tee sitä, mitä haluu, mut aa mää, se oli enemmän sitä että mä en oikeestaan tienny, mitä mä haluan, ni silloin se on mun mielestä ihan tyhmää, ett mä meen johonkin sähkölinjalle tai jotain sellasta ja saan ammatin, kun mä en ollenkaan tiedä, ett mä haluan ees tehdä sitä työkseni, ett mielummin mä meen lukioon, saan tällast parempaa tietoa niinku kaikesta silleen, Tää, mulla on aikaa myös kasvaa ihmisenä toisella tavalla aa plus se, ett mä niinku aa mä oon enemmän samanlainen ku lukiolaiset muutenkin, ett mä en ihan kunnolla sopis porukkaan. Mä oon myös sellanen, ett mä olen, mä sovellun tosi helposti silleen, mutt se on, ett mä en ehkä haluu niinku sopeutua siihen. Mä haluan olla hyvä koulussa ja mä haluan niinku näyttää sitä toisella tavalla, ku ammattikoulu on ainakin tääl [...] silleen, ett siinä ei tarvi olla kauheen hyvä, ett sillä ei oo oikeestaan välii ooks sä tosi hyvä tai ooks sä niinku ihan okei, ett ne on näy-, [...] (HPRL28)

Minuus ja mahdollinen tulevaisuus rakentuvat suhteessa tehtyihin aikaisempiin valintoihin. Minän *me*-olomuodon voi ajatella nuoren kerron-

nassa kiinnittävän tulevaa minuutta tästä hetkestä tarkasteltuna mahdollisiksi arvioituihin konteksteihin. Luonnehdinnat itsestä kerronnassa luovat pohjaa perusteluiden löytämiselle omille koulutusta koskeville päätöksille. Meadillä ei ollut erikseen kuvausta tulevaisuudessa realisoituvalle minän olomuodolle. Hän tarkasteli minuuden merkityksellistymistä vuorovaikutuksellisissa prosesseissa. Meadin mukaan minän *me*-olomuoto ja kokemus itsestä pohjustavat hetkessä realisoituvaa minän *I*-olomuotoa, ja ne ovat näin perusta myös tulevalle minuudelle. Meadin minäteorian pohjalta voidaan ajatella, että yksilö voi ajatusleikinä kuvitella itsensä erilaisiin asemiin ja miettiä itseänsä ”tulevaisuuden minuuksina”. Yksilö voi ennakoita näissä asemissa kokemaansa itseyttä ja punnita sen mukaan, kuinka hyvin erilaiset asemat itselle sopisivat ja miten muut häneen näissä asemissa suhtautuisivat (vrt. Prince 2014, 702–703). Tulevaisuutta arvioiva minuus on kuitenkin tässä hetkessä toimiva minuus (Gronow 2008). Näin yksilön reflektiivinen suhde tulevaan minuuteen on erilainen kuin tämänhetkiseen kokemukseen perustuva suhde, joka, joka on minän *I*-olomuodon ja *me*-olomuodon välillä. Se on tässä hetkessä tuotettu merkitys kuvitellulle minuudelle, eli kuviteltu kokemus itsestä, joka rakentuu minän *me*-olomuodon projektiona.

Kertoessaan tulevaisuudensuunnitelmistaan nuori rakentaa mielessään myös tulevaisuuden minäänsä. Hän pyrkii näkemään itsensä toimijana tulevaisuudessa ja pohtii sitä, kuinka hyvin hän asettuisi tähän asemaan aikaisempien kokemustensa ja minätulkintojensa pohjalta. Tulevaisuudensuunnitelmat ovat yhteydessä kertojan elettyyn elämään ja siitä käsin mahdolliseksi tulkittuun tulevaisuuteen. Nuoren kuvaus on osa laajempaa kertomusta itsestä ja itselle mahdollisesta minuudesta (vrt. Prince 2014). Seuraavassa katkelmassa nuori pohtii, millainen toiminta olisi hänelle itselleen loogista. Hän kuvaa musiikin oppimisen hauskaksi asiaksi, jonka parissa

viihtyy. Leikin varjolla hän uskaltaa unelmoida tähteydestäkin, samalla kertoen epäsuoremmin rohkeudesta etsiä alan tarjoamia mahdollisuuksia opetustyöstä aina muusikkona tai esiintyvänä taiteilijana toimimiseen. Tässäkin nuori perustelee päätöstänsä koulutusvaihtoehdosta oman persoonansa, aikaisemman tekemisensä ja oman toimintatyylinsä avulla. Persoonaa, oma tekeminen ja harrastaminen yhdistyvät ammatillisessa haaveessa ja oppilaitoksen valinnassa antaen mahdollisuuksia omien toimintaperiaatteiden toteuttamiseen ja luovuuteen ja sen tekemiseen, minkä on aina kokenut itselle helpoksi, hauskaksi ja omaksi alueekseen. Nuori rakentaa erilaisista osista aineksia oman päätöksensä perustelemiseksi.

H: [...] mä haluan siis, siis päästä haluaisin päästä X, X: ään [oppilaitoksen nimi] musiikkikasvatukseen niinku musiikin pedagogiseen haluaisin opiskella ja

K: koska tää päätös on syntynyt? Osaaks sä sitä miettiä

H: No se on syntynyt nyt niinku lukion aikana, ett oisko se ollu viime vuonna, kun mä hoksasin mutt hei, ett mää, mää en oikeesti tahdo tehdä mitään muuta kun siis musiikkii, ett, ett tehdä töitä musiikin kanssa, ett mulle ei siis, siis mä oon sellainen siis mun persoona on semmonen ett mä en, mä en niinku pystyis mihinkään muuhun, koska mä en, mä en, mä en jaksa yrittää ymmärtää siis, siis matikka vaikkapa niin, niin mä oon, kun mää ymmärrän, niin se on tosi hauskaa, mutt mä en jaksais yrittää ymmärtää siis ku mä oon nii, mä oon niin laiska, jotenkin, ett mulla siis, siis mä oo tosi, tosi laiska sillä lailla, ett, ett, ett musiikki on aina tullu, tullu aika, aika nopeesti silleen, ett mä oon oppinu ja, ja se on ha-, hauskaa niinku harjotella mutt, mutt, mutt kou-, koulu ja, ja sellaset, ni se ei oo, se ei oo mun juttu [K: joo.] ett, ett siks just mä ajattelen, ett opiskella musiikkia niin se ois ehkä, ehkä haus Kempaa, koska siinä on, siinä on mulle semmonen logiikka joka niinku, niinku oikeesti on niinku loogista

K: Joo. Ooks sää miettinyt missä ammatissa sää haluaisit toimia?

H: No musiikinopettajana tai sitten ja sitten ihan vaan niinku free tai no musiikinopettajana joo ja sitten, sitten freelance muusikkona ja jos mulla on tosi, tosi hyvä tuuri, niin mä, mä pääsen niinku maailmanstaraks, ett heheh [K: hehehe] se on aina ollu, ollu se unelma [K: Niin] ett onhan se unelma, mutt, mutt joo (HPRL24)

Kerrottu minuus (*me*-olomuoto) tulee sitaatissa esille kuvauksena yhtäältä laiskuudesta opetella asioita, joita ei ymmärrä ja toisaalta syvällisemmin ymmärrettyjen asioiden yhteydestä minuuteen. Nuori kertoo, että innostus musiikkia kohtaan on virinnyt jo lapsuudessa ja se kuuluu oleellisena osana itseen ja siihen, mitä hän tekee nyt ja haluaa tehdä tulevaisuudessa. Musiikin opiskeluun ei liity merkityksen etsimisen ongelmaa, koska nuori kuvaa musiikin merkityksen auenneen itselleen helposti.

Sitaatti tuo hyvin esille minän eri olomuotojen vuorottelun ja vaikutuksen puheen etenemiseen; minän eri olomuotoihin reagoinnin ja puheessa realisoituvan arvioinnin. Nuori tuo esille haaveensa (tähteyks) ja arvioi tietoisesti esittämänsä tulevaisuuden kuvaa, osoittaa huumorilla, että tunnistaa toiveen epärealistisuuden, mutta ilmaisee samalla myös sen, että pitää kiinni haaveestaan. Meadin ajattelussa minä tulee tietoiseksi itsestään vain välittyneesti *me*-minämuodossa, mutta ei *I*-minämuodossa (Kilpinen 2008, 107; Mead 1967).

Tutkimukseni lähtökohtana on Meadin käsitys minuudesta toiminnassa muodostuvana, vuorovaikutuksessa ja puheessa realisoituvana. Käsitys ja tunne itsestä kehittyä prosessina moninaisten itseen luotujen näkökulmien ja minän *me*-olomuodon tulkintojen sekä yksilön niistä tekemien johtopäätösten myötä (Mead 1967). Haastattelutilanne tarjoaa yhden itseä koskevan tulkintatilaisuuden. Tässä mielessä minuuden esille tu-

leminen minän *I*-olomuodossa lähenee Butlerin ajatusta identiteetin performatiivisuudesta. Esitys itsessään kuvaa minuutta eli tekee sitä olevaksi. Siitä, mitä yksilö hetkessä tekee, tulee näkyvää ja kuuluvaa itselle ja muille. Se saa aikaan reaktioita ja liittyy seuraavaan tekoon ja toisten tekoihin eli asettuu erilaisiin suhteisiin. Kertoessaan itsestään yksilö valitsee näkökulman kertomukselleen ja rakentaa itsestään tarinansa hahmoa, joka ilmentää sitä, miten hän itsensä ymmärtää. Meadin (1967) mukaan itseys muovautuu toiminnasta saatavan palautteen myötä. Tämä palaute on yksilön itsensä tulkitsemaa ja erilaisista lähteistä koottua. Se on hänen muodostamansa käsitys asioiden välisestä suhteesta, oman toiminnan sosiaalisesta ja käytännöllisestä merkityksestä. Oman toiminnan ja sitä kautta itsen arvioinnissa eettinen ulottuvuus kietoutuu toisten toimijoiden näkökulman painoarvoon rakentuvassa minän *me*-olomuodossa ja edelleen seuraavassa hetkessä esille tulevassa minän *I*-olomuodossa. Omaan toimintaan suunnattu reflektio merkitsee etäisyyden ottamista aktuaalisesti koettuun (Mead 1967). Kertoessaan itsestään ihminen myös valitsee yleisönsä eli millaisten yleisöjen ohjamaana yksilö rakentaa tarinaa itsestänsä. Omien haaveiden ilmaiseminen altistaa nuoren itsen esityksen kriittiselle arvioinnille, mutta samalla vahvistaa sitä, toistamalla unelmaa muiden kuullen. Haastattelijan reagoititapa minuuden esitykseen tuo esille vuorovaikutustilanteeseen liittyvää eettistä ulottuvuutta. Hän voi esimerkiksi vahvistaa kuvausta tai suhtautua siihen epäillen.

Meadin dialoginen minäkäsitys ja haastatteluaineiston luenta

Haastattelu sosiaalisena vuorovaikutustilanteena on kahden erilaisen toimijan näkemysten ja odotusten yhteensovittamisprosessi (Gubrium & Holstein 2009, 110–111), jossa molemmat vaikuttavat omilla reaktioillaan ja tilanteen tulkinnoillaan keskustelun kulkuun. Meadin ajattelun pohjalta

voidaan ajatella, että molemmat osapuolet ovat merkityksenantajina tasaveroisessa asemassa (Biesta 1994, 307, 315). Ihminen voi kertoa itsestään erilaisia tarinoita eli juonellistaa kohtaamiinsa tilanteita eri tavoin. Eletystä irtautuminen siitä muodostetun tarinan avulla saattaa muuttaa kertojan suhtautumista kuvattuun asiaan. Narratiivisessa identiteettitulkinnassa itseyttä tarkastellaan kehittyvänä, uusia tulkintoja saavana ja aikaisemmin kerrotulle ja ymmärretylle rakentuvana (Bamberg 2008).

Itseys kiinnittyy erilaisiin itsen kertomisen ja ymmärtämisen tapoihin, jotka kerrostuvat ja tulevat sisäistetyiksi eli ajatuksiksi esimerkiksi siitä, millainen minä olen oppijana ja millaiseen työhön minä sopisin hyvin. Minäkerronta haastattelutilanteessa kiinnittyy aikaisempiin minuutta määrittäviin ymmärryksen tapoihin, kertomisen konventioihin ja kulttuuriseen tarinavarantoon (Hänninen 1999; ks. Meretoja 2018, 2). Vaikka yksilöt pystyvät muuttamaan suhtautumistaan itseensä ja ottamaan erilaisia perspektiivejä, valinnat ovat silti ankkuroituneita siihen sosiokulttuuriseen kontekstiin, jossa valitsija tai omaa toimintansa arvioiva yksilö elää (Furlong 2009). Erilaisista asemista ja kasvuympäristöistä avautuvat erilaiset mahdollisuushorisontit (Reay & Lucey 2003; Hodkinson & Sparks 1997).

Meadin minäkäsityksen soveltaminen narratiiviseen tutkimukseen analyttisenä apuvälineenä mahdollistaa minuuden muodostumisen prosessinomaisuuden tarkastelun. Tämä puolestaan auttaa tunnistamaan erilaisia itseensä asemoitumisia samankin haastateltavan puheessa. Puheesta voi etsiä erilaisten yhteisöllisesti jaettujen diskurssien tihkumista yksilöllisesti muodostettuihin tarinoihin esimerkiksi silloin, kun yksilöt perustelevat omaa toimintaansa ja suhteuttavat sitä muiden toimintaan tai kuvaavat sitä, millaisia toimijoita he ovat ja millaisia ammatteja pitävät haluttavina sekä sitä, miten tätä tavoiteltavuutta

perustelevat. Myös erilaisia kehityskertomuksia pystyy jäljittämään, mikä puolestaan tekee näkyväksi yhteisössä hyväksytyjä itsestä kertomisen malleja, toivottuja minuuksia ja asemia ja päinvastaisesti torjuttuja kuvauksia ja asemia sekä valtavirran kerrontapoja vastustavia oman elämän ja minuuden kerrontaa.

Meadille tärkeässä osassa olivat itsestä tietoiseksi tuleminen sekä mielen sosiaalinen rakentuminen toiminnassa. Hän ymmärsi myös puheen toimintana (Kilpinen 2008). Meadin ajattelussa ”yleistetty toinen” edustaa ulkopuolisen katsetta tai oletusta yleisöstä, jonka puhuja jollain tavalla huomioi viestiä tuottaessaan. Haastattelutekstin ja tilanteen analyysille narratiivinen lähestymistapa ja Meadin lähestymistavan yhdistäminen avaa uusia tulkintaperspektiivejä korostaessaan tulkintojen jatkuvuutta ja moninaisuutta. Tämä menetetään, jos aineiston analyysissä keskitytään vain siihen, mitä joku faktuaalisesti sanoo.

Vuorovaikutuksellisuuden merkityksen huomioiminen on haastattelututkimuksessa suuri haaste. Haastattelutilanne aktivoi samanlaista asennoitumista suhteessa itseen kuin mitä kertoja ajattelee sillä, mitä hän kertoo, olevan kuulijaan (vrt. Mead 1967). Kerrotut tarinat ja kuvaukset itsestä sekä niille odotetut reaktiot tulevat osaksi minuuutta ja identiteettiä. Kertoessaan itsestään nuori voi vahvistaa aikaisemmin muodostamaansa kuvaa tai koettaa löytää uusia tulkintoja. Meadin (1967) ajattelun pohjata voidaan olettaa, että vuorovaikutustilanteessa on aina mahdollisuus yllätyksille ja uusille tulkinnoille.

Kertoessaan elämästään ja itsestään haastateltava on samanaikaisesti erilaisissa rooleissa suhteessa itseensä. Nämä erilaiset asemat tulevat hyvin esille Meadin kuvauksessa yksilön minuuden kehityksestä ja syntymisestä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja siinä aina uudelleen merkityksellistytynä. Voidaan ajatella, että se puhe, minkä

kuulija kuulee, on minän *I*-olomuodon ilmentyä, mutta kerrottuna on minän olomuodoista *me* eli se millaiseksi kertoja aikaisempien kokemustensa ja nykyisen minäkokemuksensa yhteydessä tuottaa minänsä siinä hetkessä. Tämä prosessi on päättymätön sikäli, että yksilö itsestään kertoessaan välittömästi myös reagoi kertomaansa niin omien tulkintojensa kuin niiden tulkintojen pohjalta, joita hän tekee niin paikalla olevien kuulijoiden reaktioista kuin mielessä olevien yleistettyjen toisen representaatioiden ohjaamana. Käytännössä on vaikea tehdä erotelua minän *I*- ja *me*-olomuodon välille nopeatempoisessa keskustelussa, mutta olomuotojen avulla voidaan kuvata minuuden muovautumisen dynamiikkaa ja muiden toimijoiden välillistä merkitystä minuuden muovautumisessa. Minän eri olomuodot ovat saumattomasti läsnä minuudessa. Haastateltava on sekä kertoja, tulkitsija että tarinansa vastaanottaja (ks. Mead 1967). Omista valinnoistaan ja suunnitelmistaan puhuessaan esimerkiksi tutkimukseen osallistuva nuori kertoo, millainen hän kokee olevansa aikaisempien kokemustensa ja toimintansa tuottamana. Haastattelussa hän tuo tämän käsityksensä esille myös miettiessään tulevaa koulutusuraansa, kerronnan saan hän saattaa olla varma valinnastaan tai olla empivämpi tai tuoda esille suunnitelmiansa ja päätöksentekoprosessin keskeneräisyyttä.

Haastattelijasta tulee kerronnan tilanteessa yksi mahdollinen ”yleistetyn toisen” ryhmään liittyvä toimija nuoren mielessä, joka vaikuttaa minäkäsityksen muodostamiseen riippuen siitä, millaisen arvon nuori antaa käydylle keskustelulle. Haastattelijan roolissa olevalle tilanne asettaa eettisen velvollisuuden tiedostaa oma asemansa toisen minäkäsitystä ja minäkerrontaa tuottavana tekijänä.

Minuuden tarkastelu haastattelupuhetta analysoimalla tuo näin esille minäpuheen moninaisuuden. Puhuja neuvottelee itsensä kanssa, arvioi erilaisia vaihtoehtoja ja aikaisempia päätöksiä ja

toiveita. Yhden minäkuvauksen tilalle syntyy erilaisia versioita ja niiden yhdistämispyrkimyksiä. Nuori voi esimerkiksi puhua opiskelijana, paikkakuntalaisena ja omaa tulevaisuuttaan miettivänä nuorena. Siihen, miten nuori kerronnassa asemoituu, vaikuttaa se, millaisia merkityksiä hän siinä hetkessä antaa minuudelle, miten hän haluaa itsensä esittää. Lisäksi minuuden asemoitumiseen vaikuttaa se, millaiseksi nuori kokee haastatteluhetken ja millaisia puhumisentapoja hän kokee siinä mahdollisiksi.

Narratiivisen minäkäsityksen perusteella haastattelutilanne avautuu monitulkintaisena merkityksiä muokkaavana vuorovaikutustilanteena. Tutkimuseettisistä näkökulmista tarkasteltuna minuuden rakentumista korostava lähestymistapa tuo konkreettisesti esille toimijoiden osallisuuden itse kunkin minäkäsityksen muodostumisessa sekä itsetulkintojen tuottamisessa mahdollisina minäkäsitystä muokkaavina toimijoina. Olen tässä artikkelissa tuonut esiin minäkerrontaan keskittyvällä analyysillä identiteetin muodostuksen prosessinomaisuuden ja paikallisuuden haastattelupuheessa; kerronnan kiinnittymisen erilaisiin asioihin hetkessä ja laajemmin suhteessa narratiiviseen ympäristöön.

Itseä koskeva kerronta on erilaisten valintojen tekemistä. Takautuvasti tarkasteltuina voivat esimerkiksi koulutusta koskevat valintatilanteet ja valintoihin liittyneet syyt saada uusia tulkintoja. Samanlaista palautemekanismia ei kuitenkaan muodostu kuviteltujen minuuksien ja *I*-minämuodon välille. Tulevan kokemuksen merkityksen arvioinnin vaikeus selittyy Meadin minäkäsityksen muodostumista kuvaavassa dynamiikassa siten, että yhteys on ainoastaan minän *Me*-minämuodon ja *I*-minämuodon välillä. Kieli on siinä välittävässä roolissa, sillä se tarjoaa mahdollisuuden hetkestä etäännyttämiseen. Yleistetyn toisen käsite on vastaavassa roolissa edustaessaan abstraktia asemaa suhteessa toimijaan.

Tulevaisuuden minän kokemus on tavoittamattomissa. Kuvitellusta ”tulevasta minuudesta” ei ole yhteyttä minän *I*-olomuotoon, joka voisi tietoisesti rakentua konkreettisen palautteen varaan. Kokemus ja sen merkityksen ennakoinnin vaikeus kertovat myös luovasta potentiaalista, joka liittyy uusiin tilanteisiin ja niissä mahdollisesti aukeaviin tulkintoihin. Näitä tässä hetkessä toimiva minä ei voi tietää. Tällaisen muutoksen tavoittaminen vaatisi pitkittäistutkimusta, mutta silloinkin takautuvasti tarkasteltaisiin tulevaisuuden suunnitelmassa tapahtuneita muutoksia ja tarkastelu tapahtuisi minän *I*- ja *me*-minämuodon välisenä prosessina. Tässä artikkelissa tekemäni teemahaastattelujen narratiivinen analyysi tarjoaa yhtenäisen tarinan sijaan mahdollisuuden hahmottaa tilanteessa syntyviä esityksiä ja tunnistaa puheen rakentumista ohjaavia toisten toimijoiden esilletuloa ja kontrolloivia mekanismeja. Olen tässä artikkelissa osoittanut, että narratiivinen lähestymistapa pystyy tavoittamaan eri tavoin, kuinka suhteita muodostetaan kerronnassa, ja se pystyy avaamaan erilaisia kerronnallisia tasoja, jotka tuovat esille erilaisten asioiden välistä dynamiikkaa ja suhteiden verkostoa.

Kirjallisuus

- AALTONEN, SANNA. 2012. "Subjective Orientations to the Schooling of Young People on the Margins of School." *Young* 30 (3), 219–235.
- ALHANEN, KAI. 2007. *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- BAKHTIN, MIKHAIL. 1986. *Speech Genres and Other Late Essays*. Käänt. V. W. McGee ja toim. C. Emerson and M. Holquist. Austin: University of Texas Press.
- BAMBERG, MICHAEL. 2008. "Twice-Told Tales: Small Story Analysis and the Process of Identity Formation." Teoksessa *Meaning in Action*, toim. Toshio Sugiman, Kenneth Gergen, Wolfgang Wagner & Yoko Yamada. New York: Springer, 183–204.
- BAMBERG, MICHAEL & ALEXANDRA GEORGEAKOPOULOU. 2008. "Small Stories as a New Perspective in Narrative and Identity Analysis." *Text & Talk* 28:3, 377–396.

- BIESTA, GERT. 1994. "Education as a Practical Intersubjectivity: Towards a Critical-Pragmatic Understanding of Education." *Educational Theory* 44:3, 299–317.
- BOCHNER, ARTHUR. 2012. "On First-Person Narrative Scholarship: Autoethnography as Acts of Meaning." *Narrative Inquiry* 22:1, 155–164.
- BRUNER, JEROME. 1991. "The Narrative Construction of Reality." *Critical Inquiry* 18:1, 1–21.
- BURKITT, IAN. 2012. "Emotional Reflexivity: Feeling, Emotion and Imagination in Reflexive Dialogues." *Sociology* 46:3, 458–472.
- BUTLER, JUDITH. 2006. *Hankala sukupuoli*. Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.
- CLANDININ, JEAN D & JERRY ROSIEK. 2007. "Mapping a Landscape of Narrative Inquiry." Teoksessa *Handbook of Narrative Inquiry*, toim. D. Jean Clandinin. Thousand Oaks: Sage Publications, 35–75.
- ERKKILÄ, RAIJA. 2008. Narratiivinen kokemuksen tutkimus: Koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa *Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen*. toim. Juha Perttula & Timo Latomaa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 195–226.
- ERONEN, TUIJA. 2012. *Lastenkoti osana elämäntarinaa*. Acta Universitatis Tamperensis 1713, Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- FORSBERG, HANNELE & MILLA UUSITUPA. 2020. "Yksikön 2. persoonan avoimen käytön levikki ja yleisyys suomen murteissa." *Sananjalka* 62, 7–32.
- FREEMAN, MARTIN. 2010. *Hindsight: The Promise and Peril of Looking Backward*. New York, NY: Oxford University Press.
- FURLONG, ANDY. 2009. "Revisiting Transitional Metaphors: Reproducing Social Inequalities under Conditions of Late Modernity." *Journal of Education and Work* 22:5, 343–353.
- FOUCAULT, MICHEL. 2005. *Tiedon arkeologia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.
- FOUCAULT, MICHEL. 2010. *Seksuaalisuuden historia: tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Suom. Kaija Sivenius. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press.
- GIDDENS, ANTHONY. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- GOFFMAN, ERVING. 1971. *Arkielämän roolit*. Porvoo: WSOY.
- GRONOW, ANTTI. 2008. "The Over- or the Undersocialized Conception of Man? Practice Theory and the Problem of Intersubjectivity." *Sociology* 42:2, 243–259.
- GUBRIUM, JABER & JAMES HOLSTEIN. 2009. *Analyzing Narrative Reality*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- GUBRIUM, JABER & JAMES HOLSTEIN. 2010. "Narrative Ethnography." Teoksessa *Handbook of Emergent Methods*, toim. Sharlene Nagy Hesse-Biber & Patricia Leavy. New York, London: the Guilford Press, 241–264.
- HEIKKINEN, HANNU, RAUNO HUTTUNEN & LEENA KAKKORI. 1999. "Ja tämä tarina on tosi..." Narratiivisen totuuden ongelmasta. (Eng. "And this story is true." On the problem of narrative truth.) *Tiedepolitiikka* 25:4, 39–52.
- HODKINSON, PHIL & ANDREW SPARKS. 1997. "Careership: A Sociological Theory of Career Decision Making." *British Journal of Sociology of Education* 18:1, 29–44.
- HOLSTEIN, JAMES & JABER GUBRIUM. 2003. "Active interviewing." Teoksessa *Qualitative Research Methods*, toim. D. Weinberg. Malden, MA: Blackwell. 112–126.
- HYVÄRINEN, MATTI. 2010. "Haastattelukertomuksen analyysi." Teoksessa *Haastattelun analyysi*, toim. Johanna Ruusuvoori & Pirjo Nikander & Martti Hyvärinen. Tampere: Vastapaino, 90–118.
- HYVÄRINEN, MATTI. 2016. "Narrative and Sociology." *Narrative Works: Issues, Investigations, & Interventions* 6:1, 38–62.
- HYVÄRINEN, MATTI, MARI HATAVARA & HANNA RAUTAJOKI. 2019. "Kerronta, asemointi ja haastattelun analyysi." *Sosiologia* 56:1, 6–25.
- HYVÄRINEN, MATTI & VARPU LÖYTTYNIEMI. 2005. "Kerronnallinen haastattelu." Teoksessa *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, toim. Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula Tampere: Vastapaino, 189–222.
- HÄNNINEN, VILMA. 1999. *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- HÄNNINEN, VILMA & ANJA KOSKI-JÄNNES. 2010. "Breaking of Self-Narrative as a Means of Reorientation?" Teoksessa *Beyond Narrative Coherence*, toim. Matti Hyvärinen. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 103–119.
- JOAS, HANS. 1990. "The Creativity of Action and Intersubjectivity on Reason: Mead's Pragmatism and Social Theory." *Transactions of the Charles S Pierce Society* 26:2, 165–194.
- KELOMÄKI, TAPANI. 2019. "Suomen passiivin ja impersonaalien määrittelmistä ja keskinäisistä suhteista." *Virittäjä* 123:1, 110–134.
- KILIAN, EVELINE & HOPE WOLF. 2016. "Introduction: the Spatial Dimension of Life Writing." Teoksessa *Life Writing and Space*, toim. Eveline Kilian & Hope Wolf. Abingdon, Oxon: Routledge.
- KILPINEN, ERKKI. 2008. "John Dewey, George Herbert Mead ja pragmatistisen yhteiskuntatieteen ongelmat." Teoksessa *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*, toim. Erkki Kilpinen, Osmo Kivinen & Sami Pihlström. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press, 91–132.
- LIEBLICH, AMIA, RIVKA TUVAL-MASHIACH & TAMAR ZILBER. 1998. *Narrative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- MEAD, GEORGE HERBERT. 1925. "The Genesis of the Self and Social Control." *International Journal of Ethics* 35:3, 251–277.

- MEAD, GEORGE HERBERT. 1936. *Movements of Thought in the Nineteenth Century*, toim. Merritt H. Moore. Chigago IL: University of Chicago Press.
- MEAD, GEORGE HERBERT. 1967[1934]. *Mind, Self and Society, from Standpoint of Social Behaviorist*, toim. Charles W. Morris. Chicago IL: University of Chicago Press.
- MERETOJA, HANNA. 2018. *Ethics of Storytelling*. New York, NY: Oxford University Press.
- MIETTINEN, SONJA. 2006. *Eron aika*. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 4/2006. Helsinki: Yliopistopaino.
- NÄRE, SARI. 1999. "Tunteiden tutkimus yhteiskuntatutkimuksen kentällä." Teoksessa *Tunteiden sosiologiaa 1*, toim. Sari Näre. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–15.
- PINNEGAR, STEFINEE. & GARY DAYNES. 2007. "Locating Narrative Inquiry Historically." Teoksessa *Handbook of Narrative Inquiry*, toim. D. Jean Clandinin. Thousand Oaks: Sage Publications, 3–34.
- PLESS, METTE. 2014. "Stories from the Margins of the Educational System." *Journal of Youth Studies* 17:2, 236–251.
- PRINCE, DANA. 2014. "What About Place? Considering the Role of Physical Environment on Youth Imagining of Future Possible Selves." *Journal of Youth studies* 17:6, 697–716.
- REAY, DIANE & HELEN LUCEY. 2003. "The Limits of 'Choice': Children and Inner City Schooling." *Sociology* 37:1, 121–142.
- RÖNNLUND, MARIA, PER-ÅKE ROSVALL & MONICA JOHANSSON. 2017. "Vocational or Academic Track? Study and Career Plans among Swedish Students Living in Rural Areas." *Journal of Youth Studies* 21:3, 360–375.
- TAMBOUKOU, ALEXANDRA. 2008. "Re-imagining the Narratable Subject." *Qualitative Research* 8:3, 283–292.
- UUSITUPA, MILLA. 2017. *Rajakarjalaismurteiden avoimet persoonaviittaukset*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology; 117. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2646-3>.
- WILEY, NORBERT. 2006. "Pragmatism and the Dialogical Self." *International Journal for Dialogical Science* 1:1, 5–21.